

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 49, Haziran/June 2023, 118-131

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/77432>

ISSN 2791-6812

Asr-ı Saadet'ten Farklı Nağmeler

Different Melodies from the Age of Bliss

Yazar Bilgisi Author Information	
Nadir KARAKUŞ (NK) Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Çorum, Türkiye Assoc. Prof., Hitit University Faculty of Theology, Çorum, Türkiye nadirkarakus@hitit.edu.tr , www.orcid.org/0000-0002-1508-9752	
Muharrem Samet BİLGİN (MSB) Arş. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Çorum, Türkiye Res. Asst. PhD., Hitit University Faculty of Theology, Çorum, Türkiye msametbilgin@hitit.edu.tr , www.orcid.org/0000-0002-5080-8484	
Yazar Katkıları Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: NK: (%50), MSB: (%50) Veri Toplanması / Data Collection: NK: (%50) MSB: (%50) Veri Analizi / Data Analysis: NK: (%50), MSB: (%50) Makalenin Yazımı / Writing: NK: (%50), MSB: (%50) Gönderme ve Revizyon / Submission and Revision: NK: (%50), MSB (%50)

Makale Bilgisi Article Information	
Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazarlar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Authors declare that they get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazarlar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Authors declare that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij1189069
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
14 Ekim/October 2022	19 Haziran/June 2023

Öz

Asr-ı Saadet ve öncesindeki cahiliye dönemi dini ve siyasi yönü ile olduğu kadar, kültürel ve sosyal yönleri ile de incelenmeye değerdir. Bu sebeple dönemin sosyal hayatını ve kültürel zenginliğini yansıtan pek çok gelenek ve uygulamanın derinlemesine araştırılması İslam'ın geçirmiş olduğu evreleri daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Bu kültürel zenginlikler arasında şiir ve hitabetin çok önemli bir yeri vardır. Sözlü kültürün oldukça kuvvetli olduğu bu döneme ait söz konusu eserler, sanatsal yönlerinin yanında devrin sosyal ve kültürel yapısını ortaya koymaları bakımından da kıymeti haizdirler. Sanatın bir başka kolu olan müsikînin de bu dönemde önemli bir yere sahip olduğu kaynaklardaki rivayetlerden anlaşılmaktadır. Düğünlerde ve meclislerde şarkılar okuyan muganni ve muganniyeler, bu asrın eğlence ve kültürel hayatında önemli bir yere sahiptiler.

Dönemin müzik kültürüne ait dikkat çeken bir başka önemli etkinlik de hıdâ veya hudâ (حدا) olarak bilinen develeri coşturmak için söylenen nağmelerdir. Bu nağmeler çölde zor şartlar altında gerçekleşen yolculuğu daha kolay ve keyifli hale getirdiği gibi develerin hızlanmasına ve dolayısıyla yapılan seyahatlerin daha kısa sürede tamamlanmasına vesile olmuştur. Hudâ geleneğinin en önemli temsilcileri genellikle Medinelilerden olup bunların büyük bir çoğunluğu da Hazrec kabilesi mensuplarıdır. Şairlik yönü de olan bu kişiler, seferler esnasında develeri coşturup hızlandırdıkları gibi ordudaki askerlere heyecan vermeyi bilmişlerdir. Kendileri de cesaret ve kahramanlıkları ile tanınan bu kişiler, savaflara katılmışlar ve pek çoğu şehit düşerek bu çabalarını ulvî bir makamla taçlandırmışlardır. Onların develeri coştururken söyledikleri nağmeler dönemin savaş ve seferlerine ayrı bir renk kattığı gibi mezkûr dönemin sosyal ve kültür hayatının anlaşılmasına da katkı sağlamıştır.

Çalışmada hudâ geleneğinin Arap toplumundaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Ardından geleneğin önemli temsilcileri olan ve kendilerine hadî denilen ashabdan bu isimlerle ilgili kısa bilgiler verilmiş, kaynaklarda onların başrolde oldukları hudâ uygulamalarına dair anekdotlar aktarılmıştır. Bu sahabilerin kimisi köle, kimisi de hürlerden oldukları için makalede hadîler, köleler ve hürler başlığı altında incelenmiştir. Araştırma, Hz. Peygamber döneminde yer alan bir geleneği içermesi sebebi ile literatür taraması yapılmıştır. Sadece tarih eserleri ile yetinilmemiş, tabakât, terâcim türü biyografi kitapları ile hadis kaynaklarına da müracaat edilmiştir. Elde edilen bilgiler karşılaştırma, analiz ve sentez süzgecinden geçirilerek değerlendirilmiştir. Bu noktada makalenin konusu kültür tarihinden öğeler taşıdığı için bu konuları ele alan gerek klasik eserlerden gerekse çağdaş araştırmalardan yararlanılmıştır. Bütün bu eserlerin bize aktardığı bilgiler Asr-ı Saadet döneminin çok canlı bir sanat ve kültür hayatının olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın bütün yönleriyle ortaya konması dönemin daha iyi anlaşılması açısından çok değerli ve önemlidir. Bu çalışma ile bu amaca yönelik bir adım atılmaya çalışılmıştır.

Araştırma sayesinde konu ile ilgili önemli ve ilgi çekici bazı bulgular elde edilmiştir. Hadî olan sahabilerin büyük bir kısmının Medineli Hazrec kabilesine mensup oldukları, sadece ticari seferlere değil savaflara da iştirak ettikleri ve çoğunun da bu savaflarda şehit oldukları tespit edilmiştir. Kadınların develerine hadîlik yapanlarla erkeklerin bindiği develere hadîlik yapanların farklı isimler aldıkları görülmüştür. Kadınlara daha çok Habeş kökenli kölelerin hadîlik yaptığı bu araştırmanın ulaştığı neticelerden bir diğeridir. Ayrıca eldeki bilgilerden hareketle hadîlerin şairlere nazaran daha cesur oldukları çıkarımında bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Ashâb, Deve, Nağme, Hudâ, Sefer.

Abstract

The Age of Bliss and Age of Ignorance are worth analysing, not only in terms of their religious and political properties but also in terms of their cultural and social characteristics. Therefore, in-depth research into various traditions and practices reflecting the social life and cultural assets of these periods could enable us to better appreciate the phases that Islam went through. Poetry and oratory assumed a key place among the culturally rich practices. The works composed during this period when oral culture was very strong are precious as they shed light not only on the social and cultural texture of these periods but also on their artistic properties. It is understood from the narrations in scholarly sources that music, another branch of art, also occupied a critical place in this period. The muğannis and muğanniyas, who sang songs at weddings and assemblies, had a key role to play in the entertainment and cultural life of this period.

Another remarkable activity forming the musical culture was the songs sung to excite the camels known as *ḥidā* or *ḥudā* (حدا). These songs not only helped make journeys in the desert easier and more enjoyable but also helped the camels to speed up, thereby empowering them to complete the journeys in a shorter time. Leading representatives of the *ḥudā* tradition were generally from Medīna; most of them were the members of the Khazraj tribe. Being also poets, these people were able to excite and motivate the camels to rush during the expeditions, as well as to enthuse the soldiers in the army. Also known for their courage and valour, these people participated in battles. Many of them were martyred and made efforts to fulfil lofty aims. The songs they sang while exciting the camels added spice and zest to wars and military expeditions of the period, and today they help understand the social and cultural life of the time.

This study emphasises the place and importance of the tradition of *ḥudā* in Arab society. It also provides brief information about some of the Companions, who were major representatives of the tradition and who were called the *ḥādī*. It reports anecdotes from various sources about the practices of *ḥudā* in which they played a leading role. As some of these Companions were slaves, while some of them were freemen, the *ḥādīs* were described under the headings of slaves and freemen. As the present study depicts a tradition that lived during the Prophet's era, it reviewed the relevant sources of literature sources. The review included not only historical works but also biographical books, such as *ṭabaqāt*, *tarājim* and *ḥadīth* sources. It used comparison, analysis and synthesis to evaluate the information obtained. At this point, because the focus of the article is the elements of cultural history, both classical works and contemporary research studies addressing these issues were included. The information imparted by all these works shows that the Age of Bliss was characterised by a lively artistic and cultural life. Undertaking such a research study is critically important in terms of all its aspects to ensure a better understanding of the period. Therefore, the present study aimed to take a step towards this goal.

The present study provided some important and interesting findings on the subject. It was found that most of the Companions who were *ḥādī* belonged to the Khazraj tribe from Medīna. They participated not only in commercial expeditions but also in wars, and most of them were martyred in these wars. It was also found that people who were the *ḥādī* of women's camels and those who were the *ḥādī* of camels ridden by men had different names. Another finding of this research is that slaves of Abyssinian origin played the role of the *ḥādī* for women. Furthermore, based on the

available information, it was inferred that the ḥādīs were more courageous than poets.

Keywords: History of Islam, Companions, Camel, Tune, Ḥudā, Journey.

Giriş

Hz. Muhammed (s.a.v), güzel sese ehemmiyet göstermiş, Kur'ân-ı Kerîm'in latif bir sesle okunarak tezyîn edilmesini istemiştir.¹ Allah Resûlü (s.a.v), ashâbdan güzel Kur'an okuması ile tanınan Abdullah b. Mes'ûd'dan (öl. 32/652-653) büyük bir haz içinde Kur'an dinlemiş ve onun kıraatiyle İlâhî Kitap'ın okunmasını tavsiye etmiştir.² Ashap içerisinde Kur'an'ı en iyi okuyanlardan birisinin de Übey b. K'âb (öl. 33/654 [?]) olması münasebetiyle ona, "*Seyyidü'l-Kurrâ*" lakabını vermiştir.³ Yine güzel sesi ile Kur'an okuyan Ebû Musâ el-Eş'arî'nin (öl. 42/662-63) kıraatini metheden Hz. Muhammed (s.a.v), ona Davud Peygamber'e verilen sesin bahşedildiğini söylemiştir.⁴

İslâm Tarihi'nde güzel sesler ve farklı mûsikî uygulamaları ile ilgili önemli bilgilere sahibiz. Bazı kaynaklar farklı bilgiler verse de 622'de Medine'ye giren Hz. Peygamber'e Ensar çocuklarının ellerindeki deflerle söyledikleri "*Seniyyetü'l-Vedâ'dan üstümüze dolunay doğdu*" sözleriyle başlayan dizeler,⁵ günümüze kadar terennüm edilegelmiştir. Allah Resûlü (s.a.v), Hz. Aişe'nin (öl. 58/678) yanında çaldıkları (vurdıkları) defleri ile Buâs gününe⁶ ait kahramanlık şarkıları okuyan cariyelere müdahalede bulunmamış ve onları engellemeye çalışan Hz. Ebû Bekir'e de (öl. 13/634) cariyeleri rahat bırakmasını ifade etmiştir.⁷ Bir başka rivayette de Hz. Aişe'ye gelen güzel sesli bir cariye'nin Allah Resûlü'nün izni ile ona şarkı söylediğinden söz edilmektedir.⁸

Bu dönemde cariyelerin şarkıcılık yapmaları, yukarıdaki örnekler dışında başka misallerle yaygın bir gelenek olarak devam etmiştir. Medine'de münâfıkların reisi konumundaki Hazrec kabilesinden Abdullah b. Übey b. Selûl (öl. 9/631) daha buluşa ermemiş iki küçük cariyeye şarkıcılık yaptırmıştır. Bunlardan birisi olan Hamâme, o dönemin kültür ve eğlence hayatının önemli bir ismi olarak göze çarpmaktadır.⁹ Bu dönem

¹ Buhârî, *Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsirunnâsir (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Tevhîd", 52; Müslim, *Sahih-i Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955), "Salâtü'l-Müsâfirîn", 34; Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*. nşr. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabilefî (Beyrut: Dâru'r-Risaleti'l-Alemiyye, 1430/2009), "Vitir", 20; İbn Mâce, *Sünen*. nşr. M. F. Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1336/1918), "İkâmetü's-salât", 176.

² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Kahire: Matbaatü's-Selefiyye, 1400), 1/26.

³ Abdulkadir Karakuş, *Übey b. Ka'b; İlmî Şahsiyeti* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018), 23-24.

⁴ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 31.

⁵ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, nşr. Abdülmütî Kal'acî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985), 2/506-507.

⁶ Yevmü Buâs olarak kaynaklarımızda zikredilen bu olay Hicret'ten önce Evs ve Hazrec kabileleri arasında cereyan etmiş, Hz. Peygamber'in Medine'ye gelmesi iki kabile arasında dostluk rüzgârları esmeye başlamıştır. Bk. Buhârî, "Menâkibü'l-Ensâr", 1, 27; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. M. es-Sekkâ-İ. Ebyârî-A. Şelbî (Kahire: y.y. 1375/1955), 1/427-428; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1409/1989), 1/177, 190, 304; İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/103; Taberî, *Târîhu't-Taberî* (Beyrut: Dâru't-Turâs 1387) 2/191, 221; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* (Kahire: y.y., 1326), 1/166 vd.; İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Mısır: el-Hey'etü'l-Misriyye el-Âmme, 1992), 3/39-42; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaüd (b.y., Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 1/341.

⁷ Buhârî, "el-Cum'a", 46; Müslim, "Salâtü'l-İydeyn", 16, 19; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Vesâik, 1423) 4/138.

⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/449.

⁹ Kettânî, *et-Terâtibü'l-İdâriyye*, çev. Ahmed Özel (İstanbul: İz Yayınları, 2003), 2/191.

muğanniyeleri arasında karşımıza çıkan bir başka isim de el-Gayyine adlı bir başka cariyedir.¹⁰ Dârülhicre, Dârülmân, Dârüssünne, Medînetünnebî, Medînetü'l-Münevvere gibi isimlerle anılan Medine'de¹¹ daha çok Ensâr'ın şarkılara mütemayil olduklarını ve Zeynep adlı cariyenin söylediği aşk şarkılarına karşı özel bir ilgilerinin olduğunu öğreniyoruz.¹²

Cariyelerin söyledikleri şarkılara ve çalgı aletlerine düşkün olanlar arasında Muhacirler de vardır. İlimleri ve verdikleri fetvalar sebebiyle abâdile olarak isimlendirilenlerden¹³ birisi olan Abdullah b. Zübeyr'in (öl. 73/692) ud çalan cariyeleri vardır ve İbn Zübeyr, bu enstrümanı tanıtarak bununla akılların tartıldığını beyân etmiştir.¹⁴ Hz. Peygamber'in amcası ve Uhud şehitlerinden Hamza b. Abdülmuttalib'in (öl. 3/625) de bir cariyeden şarkı dinlediğine dair Müslim'in *Sahih*'inde kayıtlara rastlanılmaktadır.¹⁵ Mekkeliler ile ilgili bu istisnâî bilgiler yanında musikî, tegannî ve hudâ gibi kavramların daha çok aşağıdaki satırlarda vurgulayacağımız üzere Medinelilerle; yani Ensâr ile ilgili olduğunu özellikle belirtmeden geçmemek gerekir.

Çalışmada ele aldığımız söz konusu geleneğin en önemli parçası olan deve ise çöl hayatının vazgeçilmez unsurlarından birisidir. Onsuz bu zorlu coğrafyada yaşamının çok güç olduğu öteden beri vurgulanmıştır. Zira deve, bedevînin en sadık dostu olarak görüldüğü gibi onun azık kaynağı, en önemli nakil vasıtası; hatta alışverişlerde mübadele aracı olarak da görülmüştür.¹⁶ Araplar arasında büyük bir yeri olan bu farklı hayvana "Sefînetü's-sahrâ" da denilerek bir bedevî için oynadığı rol ve kendisine biçilen değer ortaya konulmaya çalışılmıştır.¹⁷ Bir bedevî, onun sütünü su gibi içtiği, etiyle kendisine ve dostlarına ziyafetler çektiği, derisiyle örtüdüğü, yünüyle çadır ördüğü, gübresini yakacak olarak kullandığı için devenin asalağı gibi görülmüştür.¹⁸ Çöl sıcağına dayanıklılığı ile bilinen deve, doğururken ve yavrusunu beslerken dahi çöl sıcağına muhtaç olmuş, bunun için de çöl ile özdeşleşmiştir.¹⁹ Çölde susuz kaldığı zaman devenin karnının yarılarak su ihtiyacının giderilmesi ise deveyle çöl insanı arasındaki ilişkinin en trajik ve dikkat çeken yanı olarak kaynaklarda yerini almıştır.²⁰ Yine farklı özelliklerinden dolayı deve, Kur'an'da bakılıp ibret alınması gereken bir hayvan olarak nitelendirilmiştir.²¹ Hz. Muhammed'in

¹⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk. M. Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412/1992), 2/54.

¹¹ İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere: Ahbârü'l-Medîneti'n-Nebeviyye*, thk. Ali Muhammed Denrel-Yâsin Sadüddîn Beyân (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2012), 1/162-165.

¹² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Tahâ Abdurraûf (Kahire: y.y, 1398/1978), 19/271.

¹³ Abdullah kelimesinin çoğulu olan abâdile, Abdullah adlı dört sahâbî hakkında kullanılır. Bunlar da Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Amr b. el-Âs olarak kaynaklarımızda yerlerini almıştır. Bk. Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf (Kahire: y.y, 1385/1966), 2/219-220.

¹⁴ Kettânî, *et-Terâtîb*, 2/191.

¹⁵ Müslim, "el-Eşribetü", 1.

¹⁶ Philip K. Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980), 1/41.

¹⁷ William R. Brown, *The Horse of the Desert* (New York: The Derrydale Press, 1929), 123-124.

¹⁸ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 1/42.

¹⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Z. Kadiri Ugan (İstanbul: MEB Yayınları, 1989), 1/306.

²⁰ Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1388/1969), 1/152, 154, 297; 6/216-217; Alois Musil, *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins* (New York: University of California Press, 1928), 368; Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 1/42.

²¹ Ğâşiye 88/17.

(s.a.v) de Abdülmelik b. Ebî Kesîr,²² Naciye b. Cündeb²³ ve Kerkere²⁴ gibi devesinin yularını tutan ve bu yüzden ashâb arasında özel bir yer edinen yakın çevresinin olduğunu biliyoruz. Allah Resûlü'nün Mekke'de 400 dirhem bedel ödeyerek satın aldığı Kasvâ adlı meşhur devesi de bu vesile ile hatırlanmadan geçilmemelidir.²⁵

Genelde uysal ve hassas bir hayvan olan deve, çabucak üzüntüsü ve sevincini belli etmesi ile tanınmaktadır. Bu özelliğinin bir yansıması olsa gerek deve nağmelerden ve ritmik melodilerden oldukça hoşlanan bir hayvandır. Develerin müzikten ziyadesiyle hoşlandığının farkına varan Araplar, hidâ/ hudâ (حدا) denilen²⁶ özel ve nağmeli ezgileri ile onları yönetmekteydiler.²⁷ Öte yandan hidâ denilen bu türün Arap edebiyatında da oldukça yaygın olduğu bilinen bir gerçektir. Bu tür daha çok kaside olarak nitelendirilmiş, her beytinin sadece ikinci dizelerinde yer alan tek kafiyeli ve tekdüze yapısı, çöl hayatı için en uygun tarz olarak değerlendirilmiştir.²⁸ Bu makalemizde Medine toplumunda yaygın bir gelenek olan hudâ ve develeri coşturan hadîler üzerinden Asr-ı Saadet'in farklı bir pencereden anlaşılması hedeflenmiştir. Bu çalışma özellikle Hazrec kabilesinin şiirde ve nağmede mahir şahsiyetlerini bu yönleriyle ele alarak Hz. Peygamber zamanında Medine'nin sosyal ve kültürel hayatına farklı bir pencereden bakmaya gayret edecektir.

Köleler

Bulgulardan hareketle ashab içindeki kölelerden nağmeleri ile develeri coşturanların genellikle Habeş kökenli siyahi köleler olduğu anlaşılmaktadır. Habeşli köleler konusunda ilk akla gelen örnek Bilâl b. Rebâh veya daha yaygın ismiyle Bilâl-i Habeşî'dir (öl. 20/641). Mekke'li müşriklerin en şedidlerinden Ümeyye b. Halef'in kölesi olan Bilâl, Ebû Bekir es-Siddîk'in telkinleri ile Müslüman olmuş ve yine onun vasıtası ile

²² Kettânî, *et-Terâtîb*, 1/514.

²³ Nâciye b. Cündeb, Hudeybiye ve Rıdvan Biati'na katılmış, Hz. Peygamber tarafından develerin bakımı işi için görevlendirilmişti. Vâkîdî, *Meğâzî*, 2/572-575; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 2/310,348; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/92, 127-135; Belâzurî, *Ensâbu'l-Esrâf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Ziriklî (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1959), 1/353; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 2/624; 3/305; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, thk. Ö. A. et-Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1417/1997), 3/155; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 17/222; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah et-Türkî (b.y., Dâru Hicr, 1418/1997), 6/210, 382; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fî Tevârihi'l-A'yân*, thk. Muhammed Berekât vd (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013), 4/26, 184.

²⁴ Kerkere, Hz. Peygamber'in devesinin yularından tutması yanında onun aynı zamanda azatlı kölesi idi. Vâkîdî, *Meğâzî*, 2/681; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/386-387; Belâzurî, *Ensâbu'l-Esrâf*, 1/484-485; İbn Hacer, *İsâbe*, 5/438-439; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, thk. Amr b. Ğarâme el-Amrî (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 4/278-279; İbn Manzûr, *Muhtasar-ı Târih-i Dimaşk*, thk. Ruveyha en-Nahhâs vd (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1402/1984), 2/308.

²⁵ Hicret öncesi Hz. Ebû Bekir, Benû Hureyş Kabilesi'nden 800 dirheme iki deve satın almış ve bunlardan birisini de Hz. Peygamber'e tahsis etmişti. Allah Resûlü de 400 dirhemlik bedeli ödeyerek bu deveye sahip olmuştu. Bk. Vâkîdî, *Meğâzî*, 2/426, 831; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/176, 182, 382; Belâzurî, *Ensâbu'l-Esrâf*, 1/259; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 3/175; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/31; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 2/233; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3/50, 291; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 10/111; İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/468.

²⁶ Hudâ daha sonraki dönemlerde üçe ayrılarak İslâm kültür ve medeniyetine katkı sağlamayı sürdürmüştür. Nasb, senad ve hecec olarak üçe ayrılan hudâ, develere söylenen terennüm ve nağmelere ilâve edilen def ve kaval gibi enstrümanlarla medeniyet yoluna devam etmiştir. Bk. Corci Zeydan, *Medeniyeti İslâmiye Tarihi* (İstanbul: İkdâm Matbaası Yayınları, 1328), 5/39.

²⁷ Nemerî, *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali M. el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412/1992), 1/140; Urmevî, *Kitâbü'l-Edvâr*, çev. M. Nuri Uygun (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2019), 402-406.

²⁸ Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/389-427.

özgürlüğüne kavuşmuştur. Gür ve güzel sesli olduğunu bildiğimiz Bilâl-i Habeşî, yüksek sesle şiirler okumuş ve dinleyenleri bahtiyar eylemiştir.²⁹ Diğer yandan onun güzel sesi ile okuduğu ezan,³⁰ kendisini müezzinlerin pîri yapmış ve bu yönüyle de haklı olarak hafızalarda yer etmiştir.

Kaynaklarda develere okuduğu nağmelerle kendisini gösteren köle kökenli sadece bir kişi hakkında bilgi verilir. O da Habeşî ve “*Ebû Mâriye*” künyesi ile de tanınan Enceşe adlı siyahî köledir.³¹ Enceşe’nin tıpkı Zeyd b. Hârîse gibi Hz. Peygamber’in azatlı köleleri arasında yer alması ise onunla ilgili bir başka ayrıntıdır.³² Enceşe’yi asıl meşhur eden olay ise Vedâ Haccı esnasında Hz. Peygamber’in hanımlarına mihmandarlık yapması ve daha süratli yol almaları için develeri coşturan nağmeler söylemesidir.³³ Bu kişiden bazı mûsikî edvar kitaplarında da bahsedilir.³⁴

Hız. Peygamber Vedâ Haccı için 25 Zilka’de 10/22 Şubat 632 tarihinde Cumartesi günü öğle namazından sonra ilk ve son haccı için Medine’den yola çıkmıştı. Beraberlerinde muhacir, ensar ve diğer Arap kabilelerinden büyük bir kalabalık yanında, hanımları ve kızı Fâtîma ile birlikte Mekke’ye hareket edilmişti. Bu sırada hanımları develerin hevdecinde³⁵ seyahat ediyor, bu develeri de Enceşe yönlendiriyordu. Bu sırada Enceşe bu kutlu yolculuğun verdiği hazla şiirler okuyor ve bunları okurken yaptığı nağmelerle develeri coşturuyordu. Ritmik ve hareketli nağmeler develerin yürüyüşünü hızlandırınca, develerin hevdecine binmiş Ümmehâtü’l-Mü’minîn³⁶ sarsıntıdan rahatsız olmuşlardı. Bu durumu gören Allah Resûlü Enceşe’ye seslenerek, sakin olmasını ve kristallere³⁷ dikkat etmesini tembihlemişti.³⁸ Rivayette Hz. Peygamber’in kullandığı bu ifadeler onun nasıl bir belagat ustası olduğunu gösterdiği gibi hem de ince ruhluluğunu gözler önüne sermektedir.³⁹ Bu anekdotta elbette ilgi çeken ve çalışmayı ilgilendiren bir diğer husus da Enceşe’nin söylediği nağmelerin develer üzerinde yaptığı tesirdir. Bu meşhur rivayet yanında Enceşe’nin zaman zaman Allah Resûlü’ne yolculukları esnasında eşlik ettiğini ve güzel sesi ile develeri coşturduğu görülmektedir.⁴⁰

²⁹ Buhârî, “Menâkıbu’l-Ensâr”, 46.

³⁰ İbn Sa’d, *Tabakât*, 4/157; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1/509; Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, 1/187-188; İbn Abdilber, *İstîâb*, 2/594; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 1/355; İbn Hacer, *İsâbe*, 3/54; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 4/340; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb*, 16/399; İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/576; Makrîzî, *el-Mevâiz ve’l-İtibâr bi Zikri’l-Hitât-ı ve’l-Asâr* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1418), 4/45.

³¹ Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, 1/482.

³² Âmirî, *Behcetü’l-Mehâfil ve Buğyetü’l-emâsil fi Telhîs’s-Siyer ve’l-Mu’cizât ve’ş-Şemâil* (Kahire: y.y., 1330), 2/150.

³³ Kettânî, *et-Terâtîb*, 1/533.

³⁴ Gamze Köprülü, *K-38 Edvarı* (İstanbul: Gece Akademi Yayınları, 2019), 173.

³⁵ Hevdec, deve üzerine yerleştirilir ve böylece özellikle kadınlara rahat bir seyahat ortamı sağlanmış olur.

³⁶ el-Ahzâb 33/6’ya dayanan bu tabir, sadece Hz. Peygamber’in hanımları için kullanılır ve “Mü’minlerin anneleri” anlamına gelir. Yine aynı anlama gelen “ezvâc-ı tâhirât” da öteden beri Hz. Peygamber’in hanımları için kullanılmaktadır. Bk. Rebîş, *Ümmehâtü’l-Mü’minîn fi’s-Sünneti’n-Nebeviyye* (Beyrut: y.y., 1431/2010), 25 vd.; B. Stowasser, “The Mothers of the Believers in the Hadith”, *The Moslem World* 82/1-2 (1992), 1-36.

³⁷ Hz. Peygamber, kristaller tabiri ile develerin üzerinde yolculuk eden hanımlara kastetmiştir.

³⁸ Buhârî, “Edeb”, 111; Müslim, “Fedâil”, 73; İbn Sa’d, *Tabakât*, 8/316-317; Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, 1/482; İbn Abdilber, *İstîâb*, 1/140; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 18/294; İbn Hacer, *İsâbe*, 1/269-270; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb*, 18/233; İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/491.

³⁹ İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/491.

⁴⁰ İbn Hacer, *İsâbe*, 1/269.

Ençeşe'nin "muhanneş" olarak nitelendirilen ve Medine'de kadınısı eğilimlerle kırıtarak konuşanlar arasında zikredilmesi ise onunla ilgili kaynaklarda bahsedilen bir diğerkonudur. Ençeşe'nin bu eğilimleri dolayısı ile Allah Resulü tarafından Medine'den çıkarıldığı da zikredilir. Yine aynı rivayetlerde Hz. Peygamber'in muhanneşlere lânet ettiği de vurgulanır.⁴¹ Allah Resulü'nün vefatından yaklaşık üç ay önce yaptığı Vedâ Haccı esnasında Ençeşe'nin Ümmehâtü'l-Mü'minîn'e mihmandarlık yaparak develerini sürmesini hatırlanacak olursa Medine'den çıkarılmasından sonra onun tekrar bir şekilde şehre geri döndüğü anlaşılır. Böylece onun kadınısı tavırlarından dolayı Medine'den kısa süreliğine sürülüş olabileceği şeklinde bir çıkarımda bulunulabilir.

Hürler

Hudâ geleneğinin Asr-ı Saadet'teki temsilcilerinin genellikle Medineli oldukları müşahede edilmektedir. Ayrıca tespit edilebilen isimlerin hepsinin Hazrec kabilesine mensup oldukları ve bunların da savaşlarda şehit edildikleri görülmektedir. Hz. Peygamber'in şairlerinden birisi olarak bilinen Abdullah b. Revâha (öl. 8/629), şiir inşâd etmesi yanında hadî olarak develeri de coşturmuştur. 8/629 yılında Bizans ile yapılan Mûte Savaşı'nda şehit olan bu sahâbî, aynı zamanda Hudeybiye Anlaşması'ndan sonraki yıl olan 7/629'da Allah Resulü ile birlikte iştirak ettiği Umretü'l-Kazâ⁴² sırasında Hz. Peygamber'in devesinin yularını tutması ile de tanınmıştır.⁴³ Onun develeri söylediği nağmelerle coşturduğu seferin ismi verilirse de bunun Allah Resulü ile yaptığı bir yürüyüş esnasında olduğunu anlarız. Hz. Peygamber ondan develeri nağmeleri ile coşturmasını isteyince, Abdullah b. Revâha bundan kaçınmış ve bu işi bıraktığını söyleyerek yapmak istememiştir. Bu yolculuk esnasında onlarla birlikte olan Hz. Ömer bu duruma müdahale etmiş ve Abdullah'tan dinleyip itaat etmesini istemiştir. Nitekim Hz. Ömer'in de zevkine hitap eden bazı şiirleri terennüm ettiği bilinmektedir.⁴⁴ Hz. Ömer'in sözleri üzerine devesinden inen İbn Revâha, güzel sesi nağmeli bir şekilde şunları terennüm etmiştir:

"Allah'ım sen dilemeseydin biz hidâyete ermezdik,

Namaz kılip zekât vermezdik,

İndir üzerimize sabır ve sükûnet,

Ayaklarımızı sâbit tut düşmanla karşılaştığımızda."⁴⁵

Aynı zamanda yazdığı şiirler ile tanınan Abdullah b. Revâha'nın söylediği bu nağmeleri kendisinin inşâd ettiği de kolayca tahmin edilmektedir. Buna benzer bir şiirin Hendek/Ahzâb Savaşı esnasında hendeğin kazılması esnasında İbn Revâha tarafından söylendiği ve bununla da yorgun ashâba moral verildiği ona atfedilen divanda zikredilir; ancak bu kayıta teğanni ve develerin olmadığı da göz önünde tutulması gerekir.⁴⁶

⁴¹ İbn Hacer, *İsâbe*, 1/270; Kettânî, *et-Terâtîb*, 2/520.

⁴² Hz. Peygamber'in hicretin altıncı yılında Kureyş müşrikleriyle imzaladığı Hudeybiye Antlaşması (6/628) gereği, o yıldan sonraki yıl yani 7/629 yılında sahabeyle yaptığı umre. Bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Umretü'l-Kazâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/153-155.

⁴³ Bu sırada Abdullah b. Revâha'nın Mekke sokaklarından geçerken "Müşrik çocukları, çekilin yolundan onun" diye başlayan bir şiir okuduğu zikredilir. Kettânî, *et-Terâtîb*, 1/537.

⁴⁴ Sema Dinç-Recep Gün "IX. Yüzyıl Abbâsî Dönemi Hanedan Üyesi Müsikînasların Kitâbü'l-Eğânî'deki Anlatımları", *İstem* 18/36 (2020): 366.

⁴⁵ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdülmun'im (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 7/349.

⁴⁶ Kassâb, *Divânü Abdillâh b. Revâha ve Dirâse fî Sîretihî ve Şîrih* (Riyad: Dâru'l-Ulûm, 1402/1982), 139-140.

Abdullah b. Revâha'nın 8/629'da Mute Savaşı esnasında şehit olması,⁴⁷ aşağıda kendilerinden bahsedilecek Berâ b. Mâlik ve Âmir b. Sinân ile aynı kutlu sona ulaşmaları açısından dikkate değer bir tevafuktur. Asr-ı Saadette farklı nağmelerin aynı akıbetler ve aynı kahraman kişilikler üzerinde buluşması da bu konuyu daha önemli hale getirir.

Medineli ashab arasında musikiye düşkün bir başka isim de Allah Resûlü'nün şairlerinden Hassân b. Sâbit'ti. (öl. 60/680 ?) İki sıra halinde dizilmiş arkadaşları ile köşkünde Sîrîn adlı Kıptî cariyesinin⁴⁸ söylediği şarkıları dinler ve bundan büyük keyif alırdı. Bir keresinde cariye güzel ve yanık sesi ile "Vah size, ne dersiniz! Eğlensem bir sakıncası var mı?" dizeleriyle teğannîde bulunurken, tam bu esnada meclise Allah Resûlü uğramıştı. Hz. Peygamber, gülümseyerek bir sakıncası olmadığını ifade etmiş, meclisteki diğer kişiler de bu söz üzerine rahatlamışlardı.⁴⁹ Oldukça duygusal bir şâir olan Hassân'ın bir düğün yemeğinde güzel sesli bir cariyenin okuduğu şarkıdan dolayı ağlaması⁵⁰ ise dönemin sosyal ve kültürel ortamının anlaşılması açısından bizlere önemli detaylar sunar. Ancak Hassân b. Sâbit'in ismine hadîler arasında rastlamamaktayız.

Hudâ geleneğini yaşatarak develeri coşturan şairlerin kahramanlık ve cesaretlerinin aksine şair oldukları halde bu ritüeli yapmaktan uzak duranların korkak olduklarına dair bazı rivayetler bulunmaktadır. Dönemin en büyük şairi olarak gösterilen Hassân b. Sâbit'in⁵¹ oldukça korkak bir kişiliğe sahip olduğu rivayet edilir. Hz. Peygamber ile hiçbir savaşa katılmayan Hassân, Hendek Savaşı'nda kadın ve çocuklarla kendi hisarına kapanmıştır. Bir Yahudi hisardan sızmaya çalışınca, korkusundan kılını kıpırdatamayan Hassân'ın imdadına Safiyye bnt. Abdülmuttalib yetişmiş ve elindeki odunla bu Yahudi'yi öldürmüştür.⁵²

Makalede kendilerinden bahsedilen Medineli ashâb gibi Hazrec kabilesinden olan bir başka meşhur şair Ka'b b. Mâlik'tir. (öl. 50/670) O da Tebük Gazvesi'ne katılmayarak Hassân'a benzer bir karakter ortaya koymuştur. Bundan dolayı kendisi elli günlük bir boykota tabi tutulsa da sonunda tevbesinin kabul olduğu Kur'an âyetleri ile ortaya konmuştur.⁵³

Develeri güzel sesi ile coşturan hadîler arasında en çok ismi geçenlerden birisi de Berâ b. Mâlik'tir. Berâ'nın yukarıda kendisinden bahsedilen Habeşli köle Enceşe ile birlikte

⁴⁷ Vâkîdî, *Meğâzî*, 2/691, 758-759; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 2/373-378; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/98, 3/401, 460; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 1/380; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 3/39-40; İbn Abdilber, *İstîâb*, 2/536; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/119-124; İbn Hacer, *İsâbe*, 1/559, 594; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 2/10-12; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 2/111-112; Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fi Târîhi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr (by: Dâru'l-Fikr, ts.), 9/3976-3976; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer* (Kahire: Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Misriyye, ts.), 1/142; Ebü Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrillâh İbn Vâsıl, *Müferrücu'l-Kurûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl vd (Kahire: el-Matbaatu'l-Emîriyye, 1377/1957), 2/302.

⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 2/306; İbn Hacer, *İsâbe*, 8/198.

⁴⁹ İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, nşr. Ahmed Emin (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 7/8.

⁵⁰ İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, 7/7.

⁵¹ İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-Suarâ'* (Beirut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1994), 192.

⁵² İbn Hacer, *İsâbe*, 8/214; İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 4/164-166; Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 4/56.

⁵³ et-Tevbe 9/117-118. Onun Tebük Gazvesine katılmaması ile ilgili olarak bk. Vâkîdî, *Meğâzî*, 3/997, 1049, 1075; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/126-127; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 3/111; İbn Abdilber, *İstîâb*, 3/1324.

develeri nağmelerle coşturduğu görülmektedir.⁵⁴ Bu esnada Berâ'nın üvey annesi⁵⁵ Ümmü Süleym'in de kafilede olması ve haberin üvey kardeşi Enes b. Mâlik kanalıyla bizlere ulaşması bu olayın bir başka dikkat çeken tarafıdır.⁵⁶ Bu olayın teferruatını bizlere aktaran İbn Hacer el-Askalânî'nin (öl. 852/1449) eserinde, Enceşe'nin kadınların bindikleri develeri coşturması yanında Berâ b. Mâlik'in de erkeklerin bindikleri develere teğannîde bulunduğu zikredilir.⁵⁷ Ana kaynaklarımız Berâ'nın sesinin güzelliğini ve Hz. Peygamber'in seferleri esnasında develere teğannîde bulunduğunu belirtirler.⁵⁸

Rivayetlerde genellikle yukarıda da vurgulandığı gibi Habeşli siyahî köle Enceşe ile Berâ b. Mâlik'in isimleri birlikte geçer.⁵⁹ Buna rağmen ikisinin kişiliklerinin oldukça farklı olduğunu, sadece aralarındaki ortak bağın güzel ses ve hadîlik olduğu görülmektedir. Enceşe kadını hareketleri ile karşımıza çıkarken, Berâ tam tersi yiğitliği ile ve dillere destan cesareti ile tanınır. Berâ b. Mâlik, Yemâme Savaşı esnasında gösterdiği meşhur kahramanlığı ve cesareti yanında,⁶⁰ İran fetihlerindeki özverisi ile de kaynaklarda fazlasıyla yerini alır.⁶¹ Üstelik bu savaşlardan en önemlilerinden Şüşter/Tuster'in muhasarası esnasında şehadete ulaşması onun ismini daha da ölümsüz kılmıştır.⁶² Muhtelif savaşlarda düşmanla yaptığı bire bir mübârezelerde, onun ünlü pek çok ünlü savaşçıyı yenilgiye uğrattığına dair bilgiler vardır.⁶³

Hudâ geleneğinin bir başka ismi ise İbnü'l-Ekva' olarak da tanınan Âmir b. Sinân el-Ensârî'dir.⁶⁴ Hakkında Ümmü Hâlid adlı kızı dışında⁶⁵ onun güzel sesi ile develeri coşturmasına dair bir rivayeti ve bu esnada 7/628'de katıldığı Hayber Gazvesi'nde yaşanan olaylar bilinmektedir. Söylediği sihirli nağmeleri, kendi hayatından daha meşhur olan bu sahâbî, okuduğu şiirle develeri coşturmuş, sefere katılan mücahitleri de şevke getirmiştir. Bu şiirin Türkçesine bakıldığı zaman sanki o günler yaşanmış gibi olur:

“Allah'ım sen bize hidayet nasip etmemiş olsaydın

Biz doğru yola eremezdik.

Ne namaz kılar, ne zekât verirdik,

⁵⁴ İbn Abdilber, *İstîâb*, 1/140.

⁵⁵ Berâ b. Mâlik'in öz annesinin isminin Sahnâ olduğu kaynaklarda zikredilir. Onun için Enes ile Berâ'nın baba bir kardeş oldukları anlaşılmaktadır. İbn Hacer, *İsâbe*, 1/412.

⁵⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/317; İbn Abdilber, *İstîâb*, 1/140.

⁵⁷ İbn Hacer, *İsâbe*, 1/269.

⁵⁸ İbn Hacer, *İsâbe*, 1/413.

⁵⁹ İbn Abdilber, *İstîâb*, 1/140; 1/269, İbn Hacer, *İsâbe*, 1/412-413.

⁶⁰ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 3/290; İbn Abdilber, *İstîâb*, 1/154; İbn Hacer, *İsâbe*, 1/413-414; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 16/260; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 4/238; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 2/218; İbn Kesîr, *Bidâye*, 9/469; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 19/92-93; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, 5/34.

⁶¹ Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, thk. Abdülmun'im Âmir (Kahire: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-Arabî, 1960), 1/130.

⁶² Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1397), 1/146-147; İbn Abdilber, *İstîâb*, 1/154; Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, nşr. M. Hüseyin Şemseddin (Beyrut: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, 1992), 1/75; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, 5/259; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 4/239; İbn Kesîr, *Bidâye*, 9/468; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, thk. Ferîd Abdülazîz el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990), İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâ'î'z-Zaman*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sadr, 1900-1904), 1/349; 2/430; Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ fî Sinaâtî'l-İnşâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 4/341.

⁶³ Halife b. Hayyât, *Târîh*, 1/125; İbn Abdilber, *İstîâb*, 3/1086.

⁶⁴ İbn Abdilber, *İstîâb*, 2/785; İbn Hacer, *İsâbe*, 3/466, 471.

⁶⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/285.

Hayatımız senin rızan yolunda olsun!
 Bizi hatalarımızdan dolayı bağışla,
 Gönüllerimize mutluluk bahşet!
 Düşmanla karşılaştığımızda ayağımızı sabit tut!
 Rızana ve cihada çağrıldığımız için derhal icabet ettik.”⁶⁶

Klasik hadis kaynakları, Âmir b. Sinan’dan bu şiiri okuyarak develeri coşturmasını isteyen bizzat Allah Resûlü’nün kendisi olduğunu beyân ederler.⁶⁷ İbnü’l-Ekva’, istenileni en güzel şekilde yerine getirdiği için Hz. Peygamber’in teveccühünü kazanmış ve Allah’ın rahmetinin kendisi ile birlikte olması yönünde onun duasını almıştır. Bir müddet sonra da Âmir, savaşın en kızgın anlarından birisinde şehâdet şerbeti ile müşerref olarak kendisinden önceki hudâ geleneğinin diğer temsilcileri⁶⁸ ile aynı kaderi paylaşmıştır.⁶⁹ Onların paylaştıkları bir başka ortak yönleri ise Medineli ve Hazrec kabilesinden olmalarıdır.

Sonuç

Ana kaynaklarda yer alan rivayetler Hz. Peygamber’in yaşadığı devrin sadece siyasi olayları hakkında bilgi vermez. Dönemin zengin kültürü ve sosyal hayatı ile ilgili de çok değerli bilgileri bizlere sunar. Bu dönemde Hz. Peygamber’in ashâbı arasında İmrüülkays, Nebiga ez-Zübyânî, Amr b. Külsûm gibi mualekkât şairleri ile boy ölçüşebilecek pek çok isim bulunmaktaydı. Bunlar o dönem yaşanan sosyal ve siyasi olayların büyük bir kısmında önemli rol oynamış ve İslam’ın yayılmasına katkı sağlamışlardır. Dügünler ve bu meclislerde cariyelerin söyledikleri şarkılar dönemin kültürel ortamını yansıtan en önemli unsurlardır. Genellikle Medine’de görülen bu tarz eğlenceler, dönemin en önemli binek ve taşıma unsurları olan develere söylenen hudâ adlı ritimli nağmelerle farklı bir boyut kazanmıştır. Yolculuklarda ve askerî seferler esnasında çölde ilerleyen develerin ritmik melodi ve sözlerle hızlanmalarını sağlayan bu gelenek, Asr-ı Saadet döneminin anlaşılmasına farklı bir anlam yüklemiştir.

Kadınların buldukları kervanlarda bu işi Enceşe gibi Habeşli köleler yaparken, askerî seferlerde ise bu vazifeyi Medine’de yaşayan ve genellikle Hazrec kabilesinden olan kimseler üstlenmiştir. Kahramanlığı ve cesareti ile de tanınan bu kişiler, bire bir karşılaşmalarda (mübâreze) ve savaşın en kızgın anlarında yaptıkları olağanüstü başarılarla göz doldurmuşlardır. Onların develere söyledikleri ritimli nağmeler sadece bu hayvanların

⁶⁶ İbn Abdilber, *İstîâb*, 2/786.

⁶⁷ Buhârî, “Megâzî”, 38; Müslim, “Cihâd”, 123, 124, 132.

⁶⁸ Bunlar, yukarıda kendilerinden bahsettiğimiz Mûte şehiti Abdullah b. Revâha ve Tüster’in fethi esnasında şehit düşen Berâ b. Mâlik’tir.

⁶⁹ İbn Hacer, *İsâbe*, 3/471’de Âmir’in nasıl şehit olduğuna dair bazı teferruatlar verilir. Allah Resûlü, Âmir için “Allah sana rahmet etsin” diye dua edince Hz. Ömer onun şehit düşeceğini anlamış ve kendisinden daha çok istifade etmek için keşke bu duanın yapılmaması temennisinde bulunmuştu. Bundan sonra da Hayber’in meşhur cengâveri Merhab ile savaşırken kendi kılıcının ters bir darbesi ile yaralanmış ve şehit olmuştur. Onun kendi kılıcıyla ölmesini ashâbdan bazıları intihar ettiğine hükmederek cenaze namazını kılmamışlarsa da Allah Resulü, onun faziletlerinden bahsederek kendisini övmüş ve cenaze namazı kılınmıştır. Hz. Peygamber’in onun hakkında Allah yolunda canla başla mücadele ettiği ve bu uğurda gayret sarf ettiği için iki kat ecre nâil olduğunu söylemesi onun ismini daha da yüceltmıştır. Bu olay özetle Vâkîdî, *Meğâzî*, 2/661’de de zikredilir.

hızlarını artırmamış, sefere katılan askerlere de büyük bir vecd ve iştıyak kazandırmıştır. Bu sanatı icrâ edenler, genellikle şâir kişilikleri ile ön plana çıkarken, diğer yandan Medinelî ve Hazrec kabilesinden olmaları ile de tebarüz etmişlerdir. Bu durum da Hazrec kabilesinin Evs kabilesine göre mûsikî ve eğlence kültürü sahalarında daha ön planda olduğunu ortaya koymuştur. Savaşlarda gösterdikleri kahramanlık yanında katıldıkları savaşta şehit düşmeleri ile anılan bu zâtlar, dönemin askerî harekâtlarına da ışık tutmuşlardır. Şair olmalarına rağmen hudâ geleneği içinde yer almayan kişilerin şehadete ulaşamadıkları görülmüştür. Öte yandan bu şâirler, savaşlarda ciddi bir varlık gösterememişlerdir. Buna karşın hudâ geleneğinin temsilcileri zaferlerin kazanılmasında belirleyici bir unsur olarak kendilerini göstermişlerdir. Bu kişiler arasında Âmir b. Sinân el-Ensârî gibi çok fazla tanınmamış ve hayatı hakkında fazla bir şey bilinmeyen zâtlar dahi hudâ geleneğinin temsilcileri olmaları sayesinde isimlerini ölümsüzleştirmişlerdir. Konunun bir başka yönü ise kadınsı tavırları ile dikkat çeken siyâhî kölelerin, daha çok kadınların bindikleri develeri nağmeleriyle coşturmalarıdır. Bu özellik de daha sonra ortaya çıkacak olan zencî hadımlık (karaağalar) müessesesinin ortaya çıkmasına bir nevi zemin hazırlamış gibidir. Tüm bu olaylar da Asr-ı Saadet'teki kültürel ve sosyal olayların zengin birikiminden bir demet olarak karşımıza çıkmıştır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. 4 Cilt. Kahire: Matbaatü's-Selefiyye, 1400.
- Akûn, Ömer Faruk "Divan Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/389-427. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Âmirî, Ebû Zekeriyâ İmâdüddîn Yahyâ b. Ebî Bekr. *Behcetü'l-mehâfil ve buğyetü'l-emâsil fî telhîs'siyer ve'l-mu'cizât ve's-şemâil*. Kahire: y.y., 1330.
- Belâzurî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ. *Ensâbu'l-Esrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Zirikî. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1959.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Delâilü'n-nübüvve*. nşr. Abdülmütî Kal'acî, 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405/1985.
- Brown, William R. *The Horse of the Desert*. New York: The Derrydale Press, 1929.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsirunnâsir, 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Câhiz, Amr b. Bahr. *Kitâbü'l-Hayevân*. nşr. Abdüsselâm M. Hârûn. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1388/1969.
- Diñç, Sema-Gün Recep. "IX. Yüzyıl Abbâsî Dönemi Hanedan Üyesi Mûsikîşinasların Kitâbü'l-Egânî'deki Anlatımları". *İstem*, 18/36 (2020), 361-388. <https://doi.org/10.31591/istem.848758>.
- Dîneverî, Ebû Hanîfe ed-. *Ahbâru't-Tivâl*. thk. Abdülmun'im Âmir. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 1960.
- Ebû'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâîl b. Ali. *el-Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer*. Kahire: Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Misriyye, ts.
- Halife b. Hayyât. *Târîhu Halife b. Hayyât*. thk. Ekrem Ziya el-Ömerî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1397.
- Hamevî, Yâkût. *Mu'cemü'l-Büldân*. thk. Ferîd Abdülazîz el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Hitti, Philip K. *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*. çev. Salih Tuğ. 4 Cilt. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412/1992.
- İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-İkdü'l-ferîd*. nşr. Ahmed Emin. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.

- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin. *Târîhu Dimaşk*. thk. Amr b. Ğarâme el-Amrî. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*. thk. Âdil Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Tahâ Abdurraûf. 28 Cilt. Kahire: y.y, 1398/1978.
- İbn Haldun, *Mukaddime*. çev. Z. Kadiri Ugan. 3 Cilt. İstanbul: MEB Yayınları, 1989.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sadr, 1900-1904.
- İbn Hişâm. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. M. es-Sekkâ-İ. Ebyârî-A. Şelbî. Kahire: y.y. 1375/1955.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâî İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Abdullah et-Türkî. b.y., Dâru Hicr, 1418/1997.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *eş-Şî'r ve'suarâ'*. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1994.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1336/1918.
- İbn Manzûr. *Muhtasar-ı Târih-i Dimaşk*. thk. Ruveyha en-Nahhâs vd. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1402/1984.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer. *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere: Ahbârü'l-Medîneti'n-nebeviyye*. thk. Ali Muhammed Denrel-Yâsin Sadüddîn Beyân. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2012.
- İbn Tağrîberdî, Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf. *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kahire*. nşr. M. Hüseyin Şemseddin. 16 Cilt. Beyrut: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, 1992.
- İbn Vâsıl, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrillâh. *Müferrücü'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*. thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl vd. Kahire: el-Matbaatu'l-Emîriyye, 1377/1957.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *el-Muntazam fî Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Cevzî, Sibt. *Mir'âtü'z-Zamân fî Tevârîhi'l-A'yân*, thk. Muhammed Berekât vd. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-Tarih*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmûrî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1417/1997.
- İsfahânî, Ebû'l-Ferec. *Kitâbü'l-Egânî*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, 24 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmme, 1992.
- Kalkaşendî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Subhu'l-A'sâ fî Sinaâti'l-İnşâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Karakuş Abdülkadir, *Übey b. Ka'b; İlmî Şahsiyeti, Kıraati ve Tefsirdeki Metodu*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018.
- Kassâb, Velîd. *Divânü Abdillâh b. Revâha ve dirâse fî sîretihi ve şî'rihi*. Riyad: Dâru'l-Ulûm, 1402/1982.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay. *et-Terâtübü'l-İdâriyye, Hz. Peygamber'in Yönetimi*. çev. Ahmed Özel. İstanbul: İz Yayınları, 2003.
- Köprülü, Gamze. *K-38 Edvarı*. İstanbul: Gece Akademi Yayınları, 2019.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Umretü'l-Kazâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/153-155. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed. *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr bi Zikri'l-Hitâtı ve'l-Asâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418.
- Musil, Alois. *The Manners and Customs of the Ruala Bedouins*. New York: University of California Press, 1928.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac. *Sahih-i Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 5 Cilt (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955).
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Hasan Abdülmun'im, 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Nisâbü'rî, Hâkim en-. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî. *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Vesâik, 1423.
- Rebîş, Muhammed b. Süleyman. *Ümmehâtü'l-mü'minîn fi's-sünneti'n-nebeviyye*. Beyrut: y.y., 1431/2010.
- Semhûdî, Ali b. Abdullah, *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, 2 Cilt Kahire: y.y., 1326).
- Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. nşr. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabilefî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risaleti'l-'Alemiyye, 1430/2009.
- Stowasser, B. "The Mothers of the Believers in the Hadith". *The Moslem World*, 82/1-2, 1992.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *Tedribü'r-râvî*. nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf. 2 Cilt. Kahire: y.y, 1385/1966.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk (Târîhu't-Taberî)*. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387.
- Urmevî, Safiyyüddin. *Kitâbü'l-Edvâr*. çev. M. Nuri Uygun. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd. *el-Meğâzî*. thk. Marsden Jones. Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1409/1989.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaüd. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.
- Zeydan, Corci. *Medeniyeti İslâmiye Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: İkdâm Matbaası Yayınları, 1328.